

N. TÓTH ANIKÓ

## „Legyen bennünk egy nagy adag könnyedség”

Beszélgetés Lovas Ildikó íróval

*Lovas Ildikó 2011 májusában Nyitrán találkozott a Konstantin Filozófus Egyetem hallgatóival a Szépirok Társasága által támogatott A Könyv Utóélete program keretében. Az alábbiakban a nyitrai beszélgetés szerkesztett és rövidített változata olvasható.*

– Szabadka, a sokunk számára leginkább Kosztolányi és Csáth életrajzából ismerős település Lovas Ildikó szülővárosa és élettere. Úgy tűnik, erős a kötődésed ehhez a városhoz. Mi az oka ennek a ragaszkodásnak?

– Mikor megérkeztem Nyitrára, az volt az első kérdésem, hogy mekkora ez a város, mennyien élnek itt. Anikó mondta, hogy kb. nyolcvankétezen. Szabadkának százhuszezer lakosa van, és sokkal kisebbnek tűnik, sokkal falusiasabbnak, provinciálisabbnak, mint Nyitra. Ez rosszul esett nekem így. Talán túlzás volna a *héja-nász az avaron* kifejezés arra, hogy milyen a viszonyom nekem Szabadkával, de nagyjából úgy szeretem Szabadkát, vagy azt szeretem benne, ami a hiány, ami eltűnt, amit nem is ismerhettem meg, mert mire én eszmélni kezdtem, vagy amit én gondoltam volna a világról frissen végzett magyar szakos tanárként, az mind eltűnt. Amikor én Újvidékről '91-ben visszakérültem a szülővárosomba, akkor tört ki a balkáni háború, ez az utolsó, ami az ország széteséséhez vezetett. Igazából mindennek a hiánya fogadott: a barátoknak, az embereknek, annak a fajta kulturális közegnek, amihez talán még közünk volt. Egyrészt. Másrészt viszont – és akkor az ember ezt írja, mert mi egyebet csinálna – a provincialitás, a vidékiesség nagyon jó. Amikor az embernek például gyereke van, és el kell vinni ide-oda, akkor nagyon jó, hogy kicsi a város, és így bejárható, belátható, beélhető, belakható. Ugyanakkor én huszonév után két hete voltam Újvidéken (amit egyébként nagyon utáltam, én ott jártam egyetemre, egy szeles nagyváros volt), és úgy megváltozott, hogy a nagyvárosnak azt a szép arcát mutatja, ami minden nagyvárosban benne van, és a kisvárosokból hiányzik: például hogyan viselkednek, amikor kihozzák a kávé. Szóval a durvaság, ez a vidéki lomhaság megszűnt Újvidéken, és sokszorosán felismerhetővé vált Szabadkán. Ez engem bosszant vagy zavar. Ezt nem szeretem benne.

– Szabadka többkultúrájú város. Most már inkább szerb többségű?

- Nem. Szabadka egyharmados város: egyharmada magyar, egyharmada horvát és bunyevác, egyharmada szerb. Szóval mindenki kisebbségben van a többiekhez képest. Ez izgalmas politikai és kulturális életet is eredményez. Én a kulturális életével foglalkoztam nagyon sokáig. Amikor 2010 januárjában egy politikai, furcsa nacionalista összehozás eredményeképpen eljöttünk a városházáról, utána egy évig azt hallgattam a városban, milyen felháborító, hogy ekkora költségvetéssel működött a kulturális tárca Szabadkán. Hogy még Münchennek sincs ekkora. A következőt szeretném mondani: ha nincs is akkora, mint Münchennek, azért annak van jelentősége, hogy minden kultúrát egyformán juttatni lehetőséghez. Tehát hogy a magyar könyveket is, a szerb, a horvát könyveket is támogatni. Vagy a színház: három társulatot fenntartani, ugyanígy az irodalmi estek vonatkozásában is. Ennek nyilván van egy anyagi terhe, de van egy nagyon fontos értéke is. Ebben a pillanatban nincsen nyitottság a városban, mert az mindig úgy van, hogy aki egy nemzeti közösséghez tartozik, és nem a többséghez, az mindig toleránsabb és mindig nyitottabb. Ez olyan érdekes, hogy miért mindig nekünk fontos ez, miért mindig mások mondják ezt rólunk. Szóval Szabadkán senkinek nincs többsége, de van egyfajta toleráns nyitottság, ami talán abból is fakad, hogy Szabadka egy szecessziós város. Komor Marcell és Jakab Dezső építette, akik Lechner Ödön tanítványai voltak. Nagyon szép mézeskalácsszerű szecessziós városházánk van. Egy kicsit ebből is kifolyólag (és majd olvasmányaitokban utánajártok, hogy is vagyunk ezzel a Közép-Európa-történettel, hogy van-e vagy nincs, állítólag nincs, soha nem is volt, de nem akarok irodalmárokkal vitatkozni erről) folyamatosan az emberen rajta van az Osztrák-Magyar Monarchiának a terhe meg hát a hovatarozás terhe. Nagyon kínos, hogy ha például nem magyar közegben van irodalmi estem, ezt a kulturális hovatarozást mint egyfajta előnyt mondják. Pozitívan mondják nekem egyébként, de ezt annyiszor nyomták vissza, hogy az ember szinte zavarba jön. Tehát erre mondtam az előbb viccesen azt, hogy mindig mi vagyunk azok, akik toleránsabbak vagyunk, vagy ilyenek próbálunk lenni. Nagyon furcsa kettős érzés, néha köpni kéne, nem tudom.

- *Kulturálisan pezsgő élet folyik Szabadkán? Színháza van, folyóirata van, irodalmi estek szerveződnek... Ez volt az Üzenet című lap, amit te szerkesztettél, melyben nagyon izgalmas dolgok történtek, tematikus számok jelentek meg, nemcsak vajdasági szerzők publikáltak benne, magyarok és nem magyarok, hanem magyarországiak is.*

- Ha nem szűkítem le Szabadkára, a vajdasági magyar irodalmi életéről próbálok mondatot megfogalmazni, és ebbe beletartozik Szabadka is, akkor azt kell elmondani, hogy valamikor a '90-es évek legelején a Magyarországra áttelepült írók közül valaki leírta, hogy megszűnt vagy meghalt a vajdasági magyar irodalom. Én örök vitatkozó harcias voltam, akkor éppen újságíróként dolgoztam, és visszaírtam, hogy hát azért talán még élünk, de ha mi nem számítunk, azért voltak itt írók, akik talán még ide tartoznak. És akkor egy nagyon furcsa tíz év következett, éppen beleesett az is nagyjából, amikor én az *Üzenet* című folyóiratot szerkesztettem, amikor nagyon éles különállások voltak az elköltözöttek és az otthonmaradottak között. Az otthonmaradott írók majd megteremtik a vajdasági magyar irodalmat, közben meg a színe-java elköltözött. Tehát az én generációm, az '50 és a '68-70 között születetteket illetően szinte kiüresedett az irodalmi világ a szépírók szempontjából.

- *A háború miatt, ugye?*

- Igen, a háború miatt elköltöztek, és volt ez a nagyon furcsa különállás, hogy akik ott voltak, azok nem akarták, hogy akik itt vannak, azok ott közöljenek, vagy fordítva, vagy azok az árulók, akik cserbenhagytak stb. Én közben folyamatosan közöltem a Magyarországon élőket. Mellettük az átköltözötteket, ezenkívül horvátokat meg szerbeket, sőt románokat is.

- *Szóval árulókat, ellenségeket...*

- Igen! És voltak, akik megszámozták statisztikailag. Munkába menet találkoztam például egy idős úrral, aki mondta, némi szemrehányással, hogy ennyi-mennyi. Aztán valahogy ez feloldódott, és a kétezres évek elejére úgy alakult a világ, mostanra meg már különösen, hogy ez észrevétlenül és furcsa módon vált átjárhatóvá. De úgy, hogy műhelyek alakulnak ki, ahol nem igazán az a fontos, amit azért tudtunk valamikor régen, hogy mi az irodalmi érték, vagy mihez kell tartanunk magunkat, vagy mi a színvonal, és van egy szerkesztő, aki megmondja, hogy kb. milyen szinten kell hozni azt a dolgot, amit művelsz. Most inkább mintha baráti körök működtetnék az irodalmat, és ez nem igazán tesz jót a vajdasági magyar irodalmi életnek sem. Ugyanis kibeszéletlen marad nagyon sok minden: mit kezdjünk azokkal az írókkal, akik Vajdaságban élnek és ott is jelentetik meg a műveiket; mit kezdjünk azokkal, akik soha nem mentek el Vajdaságból, de nem ott jelentetik meg műveiket, mint én; mit kezdjünk azokkal, akik Magyarországon élnek, de nem jutottak kiadóhoz, tehát Vajdaságban jelentetik meg a műveiket úgy, hogy már 20 éve nem élnek ott, de azért megpróbálták volna kiadni Magyarországon, ha vállalták volna őket. Tehát ezek nagyon bonyolult kérdések, értéket és értékrendet érintő kérdések, amit előbb-utóbb, ha nem is mi, de az utánunk jövők, akik alakítják az irodalmi életet, reményeim szerint majd kibeszélnék, és megpróbálnak helyretenni. Merthogy jó disputák nélkül az irodalmi élet, mint a malac a dagonyában, jól elvan ugyan, de nagyobb kitörési pontok vagy lehetőségek vagy izgalmas történések nem várhatók.

- *Termékeny vitákat említettél, de gondolom, vannak nem éppen termékeny konfliktusok, sértődések is ebből.*

- Hát én most itt beszélek, te ezt le fogod írni, lesznek ebből is konfliktusok, valóban! De én ezt már megszoktam, mert a *Kijárat az Adriára* című regényemből kifolyólag már voltak ilyenek. Én azok közé tartozom, akik nem szerették Jugoszláviát.

- *Szabadka meghatározó tér a három regényedben. A térélményhez pedig nyilvánvalóan időélmény is tartozik. Mondhatjuk, hogy a Kijárat az Adriára egy 20. századi történelmi tabló is valamilyen szinten, nagyon töredezetten, széthasogatottan, hiszen belejátszanak a nagytörténelmi események, miközben főleg a kisember szempontjából vizsgálod ezeket a problémákat. Miért érdekel téged, hogy egy kisember hogyan alakítja a körülötte zajló történéseket, hogyan viszonyul a folyton változó körülményeihez?*

- Rájöttem - két hete -, hogy olyan öreg vagyok, hogy már az irodalomról se tudok normálisan beszélni. Erről annak idején úgy tanultunk vagy úgy beszéltek róla, hogy couleur local. Most más tudós kifejezéseket használnak erre a problémára, de az ember rájön, hogy igazából ezek a dolgok, akárhogyan is nevezik, és a teóriák bármi módon is újítják meg (nem akarok ezzel viccelődni, mert ez komoly dolog), ez annyit az írókon azért nem segít. Igazából a nagy kérdések - tehát hogy miért ír az ember Szabadkáról vagy miért ír egy adott közegről: nem fontos Szabadka. Egy

adott közegről ír, egy kicsi világról, amiben ő létezik. Bizonyára mert azt ismeri legjobban, ott tud elközlekedni elég jól, de hát nem ez a témája. Nem a vadvirágok vagy az, hogy megérkeztek a fecskék, befészkeltek az eresz alá, és amikor a reggeli kávémat iszom, idegesítenek, nyilván nem ezzel foglalkozom. Persze mindig ugyanazzal, függetlenül attól, hogyan közelítem, minden regényem kifut azokra a kérdésekre, melyekre nyilván ha tudnám a választ, nem írtam volna meg ezeket a könyveket. A hely ismerete, az abból következő tudás egyrészt, és az ebből a tudásból legjobban megfogalmazható kérdések azok, amik foglalkoztatnak, és ennek van jelentősége, nem Szabadkának. A kisemberekhez pedig ez úgy kötődik, hogy mikor a Füst Milán leírja, hogy jó-e a *Háború és béke*. Én nem emlékszem, de nem gondolom, hogy még egyszer el szeretném olvasni. Vagy húzgálja a szemöldökét a mester, amikor a Vronszkij fülét elemzi. Amikor a nő meglátja a fülét, hogy szőrös. Ha mondjuk abból indulunk ki, hogy van egy ilyen nagy író, mint a Tolsztoj, és a férfi fülével foglalkozik, és a nő élete ott egyszerűen egy másik vágányra terelődik át a fül látványától, akkor mondhatjuk azért erre, hogy ez a világirodalom egyik legnagyobb regénye. De azt nem igazán mondhatjuk, hogy csak a nagy kérdések mozgatnak bennünket, a szórszál a fülön meg nem számít, miközben az számít igazán. Azért ez mégiscsak viszonyítás kérdése. Ha így nézzük, akkor nincsenek kicsi és nincsenek nagy dolgok. Akármilyen közhelyeszerű, minden kicsi nagynak számít egy adott pillanatban. Két könyvélményt fogok elmondani a kicsi és a nagy kapcsán. Az egyik szerzőjére, címére nem emlékszem, a történet: egy fiú megtudja, hogy volt egy testvére, aki eltűnt, amikor vonultak a németek a szovjet front elől. A ködben kitépték az anya kezéből a gyereket, és elvitték, és vonulnak tovább a sorban '44 végén Európa számos pontján. Az egész könyv az anya csendjéről szól, a hallgatásáról, hogy nem tudta megmenteni a gyereket. Az utána születő is annak az életét éli. Ez egy pillanat az életből, és nem tudom eldönteni, hogy erről lehet-e regényt írni. A másik: nagyon szeretem azt a könyvet, bár gyűlölöm, Jonathan Littel *Jóakaratók* című regénye. Az valami egészen borzasztó könyv. Többek közt a Leni Riefenstahl, *A kis kavics* kapcsán olvastam; egyébként is gyöngém a német történelem, lényeges kérdésekkel kapcsolatban számos választ kapok benne vagy általa. Elképesztő nagy dolgokat ölel fel és ölel át, olyan aprólékosan és olyan részletességgel írja le azokat a borzalmakat Ukrajnától Sztálingrádig, hogy az ember rosszul van, fizikai rosszullet kerülgeti, és megszünteti magában azt a fölmerülő kérdést, hogy vannak-e vajon nagy témák vagy kis témák, vagy a holokausztról mint olyanról lehet-e még, vagy a nem oda tartozó emberek kínszenvedéséről is lehet-e ugyanúgy, mert énszerintem lehet, sőt kell. Úgyhogy azt hiszem, hogy ezek a kérdések úgy viszonyulnak egymáshoz, hogy megerősítik és kioltják egymást.

- *Nem mellékes az sem, hogy ezeket a nagytörténelmi eseményeket milyen narratívákon keresztül kapjuk, hiszen ugyanarról az eseményről mást mondanak a tankönyvszövegek, mást a családi legendáriumok.*

- Ti már erre nem emlékeztek, de nekünk erről szólt az életünk. Már hogy a hősök adott pillanatban gyilkosok is lehettek, nem önvédelemből elkövetett cselekedetekre gondolok, és minden család hordoz magában ilyen történeteket.

- *Ez lebegtetve van.*

- Én nem szeretem emiatt a kommunistákat. Ez rólam megint csak egy eléggé ismert regénybeli tény.

- Ugyanaz az ideológia az embert fel is emelheti és le is dorongolhatja, földbe taposhatja, mint ez a kommunista-dolog a 20. században. Valamelyik nagybácsiról írod, hogy a két világháború között az egyik oldalon kiemelkedő teljesítményként értékelték a tevékenységét, a másik oldalon meg ugyanezért agyonlőtték.

- Igen. Nem szeretnék itt belemenni ezekben a történetekbe, ugyanis az a baj, hogy úgy kellene beszélnünk vagy írunk ezekről a dolgokról, problémákról, amelyek bennünket a kommunizmushoz kötnek, hogy nemcsak azonos vagy hasonló a tudásunk vagy tapasztalatunk, amit magunkban hordozunk, amit otthonról hozunk, függetlenül attól, hogy a Felvidéken vagy Vajdaságban vagy máshol élünk, hanem valamtől mégis egészen másmilyenre alakultunk az évek vagy az évtizedek folyamán. Ez nyilván kiderül, amikor írók vagy irodalmárok vannak együtt, meg lehet figyelni, fel lehet ismerni. Voltak ismerőseim, akik rendre jól eltalálták, hogy ki jött Romániából, ki jött innen, ki jött onnan. Nem fogom elmondani, hogy a vajdaságiakat miről lehet jól felismerni. Ahhoz, hogy jól tudjunk beszélni azokról a kérdésekről is, amiket érintettél az előbb, vagy bármi másról, ami az életünket alakította, ahhoz az kell, hogy legyen bennünk egy nagy adag könnyedség, mert különben beleszagadunk abba a maszlagba, ami nem teszi lehetővé, hogy jól beszéljünk akár a nemzeti hovatartozás, akár az ideológiai elnyomás kérdéseiről.

- A határhelyzetek, határmódosulások történelmi-földrajzi értelemben sokszor abszurd helyzetbe hozzák az embereket. Ez a Kijarat az Adriára-kötetben az útlevél-motívummal kapcsolódik össze. Az egyik esetben az én-elbeszélőt kirabolják, eltűnik az útlevele is. Miután jelenti a hatóságnak, azzal gyanúsítják, hogy szándékosan vesztette el. Mire ő ironikusan megjegyzi, hogy minnek olyan útlevél, amivel gyakorlatilag sehova sem lehet utazni. A másik eset pedig az, amikor a nyugati nyaralásból hazafelé tartó fiatalokat feltartóztatják a határon, mondván, hogy nem érvényes az útlevelük, mivel megszűnt az ország, ahonnan pár nappal korábban kiléptek.

- Igazából nem a határok módosultak, hanem az ország neve módosult, hogy pontosítsuk ezt a kérdést. Száz ilyen esetet el lehetne mesélni, ezek tényleg megtörténtek. Például Münchenbe beengedni beengedtek, ám a szigorú és pontos németek - én nagyon szeretem őket - csak nézik, nézik az útlevelet, amikor az ember ki akar jönni az országból... Az volt a probléma, hogy egy fiatal vámtisztval, egy tanulóval akadtunk össze. Nézi, keresi a számítógépben ennek az országnak a nevét, és nem találja. Kérdéseket tesz fel, kínosan ficergünk-mocorgunk, egyre hosszabb mögöttünk a sor, és akkor kérdi, hogy milyen pénzzel fizetnek a mi országunkban, mi mondjuk, hogy dínárral. Erre a fiatal és jól informált vámosnak rögtön beugrik: á, Kuvait! Mi meg hogy nem, dehogy, Szerbia, Belgrád. És akkor eszembe jut Ivanišević, mire nagy röhögve lökdösnek, hogy az horvát. És akkor már tényleg káromkodtam, mint egy kocsis, teljes kétségbeesésben, merthogy engem nagyon zavar, ha sort csinállok, én ettől kínosan érzem magam. Valahogyan megoldódik persze a helyzet, tetézve azzal, hogy hosszan kell magyarázni, miért Budapestre repülünk. Az ember erre azt mondja, azért, mert közelebb van, mint Belgrád, Szabadkára-Suboticára, rettentő kínos és nevetséges szituáció egyébként, de ez nem változik semmit. Ez nagyon romantikus elképzelés volt az én lelkemben valamikor a '90-es évek elején. Nagyon sokat jártam Győrbe a Mediawave fesztiválra, évtizedekig. Amikor először mentem a vonattal a Belgrád-Bécs nemzetközi vonalon, amire Szabadkán fel lehetett szállni, itt mentem el Komárom mellett. Április volt,

láttam a folyót meg a fákat, a '90-es évek kezdetén még nagyon az elején vagyunk a történeteknek...

- *A szabadságnak...*

- ...igen, a szabadságnak, és mindenféle ködös-partizános dolgok jutottak eszembe Komáromról. Azon gondolkodtam, hova is megyek én, Szlovákiába-e vagy hova, bekanyarodik a határ meg az ország, én ezt ismerem jól. Akkor már két vagy három éve nem utaztam, ami saját döntés volt. Amikor pedig elkezdünk utazni, akkor nekünk kilépési illetéket kellett fizetni, hogy elhagyhassuk az országot, ez egy ilyen egyedi találmány volt. Aztán ezt elfelejtettem. És most, ahogy az autóval ezen a kedves hídon az ember átjön sitty-sutty, és középen egyszer csak már egy másik ország... És akkor végiggondoltam, hogy reggel elindultam Szabadkáról, odaértem a határra, és láttam, hogy iszonyú hosszú sor van az egyik oldalon, mind EU-n kívüliek, mint én, az én rendszámom, illetve ugyanúgy az All passports sorban pedig mind EU-n belüliek vannak. Honnan tudják az emberek, ha ugyanaz van kiírva, hova kell állni, ezt soha nem fogom megfejtetni! De tudtam, hogy nem fogok ideérni egyre, ha beállok a nem mozgó sorba. Az EU-n kívül, Kelet-Európában ugyanis nincsen idő. Ha van, akkor nem múlik. Kelet ráér. Mi? Nyitira? Egy óra? Mért nem indult tegnap? Hogy gondolja, hogy fél kilenckor beáll az All passports sorba, és egy órára már Nyitrára ér? Na, én ezt a kelet-európai időt gyorsan átkutyultam a fejemben, és suttty, beálltam oda, ahol két autó volt, all passports. Majd odagurultam, és tudom, hogy milyenek! Rajtam minden látszik, hazudni sem tudok, pirulok, na mindegy, kivettem az irataim. Én kettős állampolgár vagyok a '90-es évek óta, persze nem hoztam a másik útlevelém, mert gondoltam, az EU-ban majd nem köll, de szerencsére nálam volt az igazolványom, és arra gondoltam, hogy ha visszaküld, akkor majd elmondom, hogy én igazából EU. Vitatkozni persze nem fogok, hogy all passports, miért nem írják ki, hogy EU citizen. És csoda történt! Azt mondja: hogy van, Ildikó. Mondom, köszönöm, jól, képzelje, megyek Nyitrába. Azt mondja, minek. Hát mondom, hogy író vagyok, és azért. Tényleg? És miket ír? És így elbeszélgettünk. Föl se merült semmi. Hát ez így megoldódott, és ideértem már fél egykor, tehát közben benne van ez a szép romantikus, zöld kis híd Komáromnál meg az én emlékeim a '90-es évek elejéről – mindebből kiderül, hogy hát semmi nem változott. Az, hogy 2011 van, és én azon vacillálok, hogy ha beállok abba a sorba, ahova nekem be kellene az autóm rendszámablaja szerint állnom, akkor beleülök ebbe a kelet-európai időbe, és ma biztos nem találkozunk, legalábbis egykor nem. Vacsoránál vagy holnap igen. Tehát ez nem múlik és nem változik.

- *A határ-dologhoz annyit hadd tegyek hozzá: én egy határvárosban lakom, és amikor megszűnt a szlovák-magyar határ, hosszú ideig, két-három évig is összeugrott a gyomrom, amikor át kellett gurulni az elhagyatott vámépületek között. Ez egy igen furcsa tapasztalat volt. És hát vannak másféle határhelyzetek: mikor az ember átmegy Magyarországra, azt mondják az anyaországban, hogy na, jönnek a csehek, most már talán szlovákok, de az én kamaszkoromban még csehek voltunk, vagy jönnek a büdös románok, szerbek. Tehát lehet érzékelni ezt a máságot, ezt az idegenség-dolgot, ezek nagyon abszurd helyzeteket hoznak ki.*

- *A Kijárat-ban van egy történet: 18 évesen jártam Szegeden. Én Szegedet nem ismerem, és hogy nem ismertem meg, annak éppen ez a történet az oka. '85-ben átmentünk Szegedre, és a buszállomásnál butikok sorakoztak. Akkor volt divat az*

oldalt nagyon keskeny pántos bugyi. Bevetettük magunkat a butikok egyikébe, és gondolkodtunk, hogy is kéne megnevezni ezt a női fehérneműt. Nem azért, mert én ilyen zavarbajövős vagyok, hanem hogy hogyan hívják ezt itt. Én tudom persze, hogy bugyi. Ugyanaz az áthidalhatatlan probléma, mint a krumpli. Nekem mindig gondolkodnom kell a burgonyán, míg eszembe jut. Női fehérneműt szeretnék, mondtam 18 évesen és komolyan. Mire a hölgy: bugyira tetszik gondolni, kedves? És hozzá a hangsúly. Úgy felém bökte. Arra tetszek gondolni. Annyira megalázott! A másik eset hasonló: Pesten voltunk, be kellett mennem a gyógyszertárba, és kérdeztem, recept nélkül is kapható-e a gyógyszer. A recept mint szó kereskedelmi szinten mindennapos. És ugyanaz a szituáció: vényre tetszik gondolni? Mire? Vényre?! Hát arra!! És fél éven belül egymás után ez a két kioktatás meglehetősen kiábrándított abból, hogy otthon érzem magam. Az, hogy a nyelvemben nem tudok otthon lenni ott, ahol én otthon vagyok, ugyanazt olvasom, ugyanúgy beszélnek, a Petőfi-versek 10 évesen ugyanazt jelentik nekem, mint azoknak a gyerekeknek, akik itt olvassák, ha ezek a különbségek valóban olyanok, hogy nem értjük egymást, hát akkor úgy vagyunk, mint a nyuszi meg az őzike a fűrésszel. Ismeritek, nem? Elindul a nyuszi az őzikehez vagy fordítva, hogy kölcsönkérje a fűrészt. Útközben azt latolgatja, milyen elutasító válaszokat fog adni a társa. Jól felnyomódik, és mire odaér, ránéz, és azt mondja: bazdmeg a fűrészedet, majd hazamegy. Azt gondolom, hogy az ember a saját anyaszülőföldjében, ha nem vigyáz, akkor kerülhet ilyen helyzetbe. Én nem tudom, hogy ma kerülhet-e, talán nem, talán annyit változott a világ, úgy vált nyitottá, hogy nem, de a '80-as években ez volt a helyzet. Az én fiam, aki most harmadikos gimnazista, és évek óta önállóan szervezi magának a nyaralásokat, egyszer elment egy angol nyelvi táborba a Balatonhoz. Szlovák meg román meg albán gyerekekkel volt egy fabarakkban. Mindannyian angolul beszéltek, ami nagyon jó volt, aztán egy idő után rájöttek, hogy van a szlovákok közt egy magyar. Attól fogva ők ketten egymással már magyarul beszéltek. Ez fontos, hogy az ember a nyelvben föl szabaduljon. A Rákóczi alapítványnak van egy pályázata: kell írni egy dolgozatot vagy tanulmányt, aminek eredményeképpen háromhetes országjáró túrákra mennek a fiatalok. Azóta kapja a Tamás innen Szlovákiából is a lányoktól a lapokat, vagy a Facebookon tartják a kapcsolatot. Akkor ezek a gyerekek 15-16 évesek voltak, és hihetetlen élményeket hoztak magukkal. A legizgalmasabb a különbözőség, amit egymásban fölfedeznek. Ez a legnagyobb csoda. A hátár, az, hogy ők nem Magyarországhoz tartoznak, nem ott nőttek fel, mindannyian különböznek a magyarországiaktól, eleve valahogy nyitottá, szabaddá teszi és összeköti őket. Onnantól kezdve, mikor összejönnek a szobákban, rettentően jól mutatnak a különböző történeteken, a különbözőségeken, és ezek hihetetlen fontos dolgok. Közben meglátni Magyarországot, megismerni az országot, ahová mi is tartozunk lélekben, hogy ha kultúr-nemzetről beszélünk, ami most inkább divatos és elfogadott szó. Tehát a kultúr-nemzethez való tartozásunkat így élni meg, hogy közben a vajdasági, felvidéki és erdélyi gyerekek egymást is megismerik, és a különbözőség értékét is megismerjük, hiszen nem vagyunk egyformák: azt gondolom, hogy ez egy nagyon jó történet, és így van értelme a határnak vagy az identitásnak a kérdéséről beszélni.

- A *Kijárat az Adriára* című regényed különböző műfaji kódokat hoz mozgásba, szó volt a történelmi vonatkozásokról, családtörténeti törmelékek is vannak benne, és nagyon erős az önéletrajzi vonulat. Miért írsz önéletrajzi jellegű szövegeket?

- Miért ír az ember önéletrajzi regényt? Elmondom egy történettel. A *Kijárat* inkább egy családregegy, így önéletrajzi is, de sokkal vállaltabban önéletrajzi a *Spanyol menyasszony*. Egészen fiatal író voltam (egyébként én nem voltam 17 évesen csodagyerek, már 23 voltam, mire írtam, igaz, hogy akkor rögtön kaptam egy díjat, amitől nem tudtam egy évig aludni, mert attól féltem, hogy nem tudok majd több könyvet írni, és egykötetes szerző leszek, és ez lesz a halálom és a szégyenem), szóval nagyon fiatal, értsd 27 éves szerző koromban az irodalmi esteken két visszatérő kérdés volt már akkor, pedig a gender még nem is volt divat, hogy na és milyen női írónak lenni? A másik pedig a Csáth és Kosztolányi városából jöttem-dolog. Hát azért azt mégse csináljuk, amit a nagy írók csinálnak a kérdezőkkel, hogy ha nem tetszik a kérdés, hogy azt mondják: igen. Meg: nem. Szóval nem lehet ezekre jó válaszokat adni, egyikre sem. Csáthra meg Kosztolányira végképp nem, ezzel engem az örületbe lehet kergetni. Most nem mondom el, mit gondolok Csáthról meg Kosztolányiról irodalmilag.

- *Leírtad a regényedben.*

- Igen. De elolvastam egy beszélgetést azzal a cselédlánnyal, aki jelen volt, amikor a Csáth Géza lelőtte a feleségét. Én ezt a könyvet akartam megírni. Én a szerelemnek és az érzelmeknek és az indulatoknak, a szenvedélyeknek ezt a megsemmisítő poklát szerettem volna megírni eredetileg, mert ez valahogy közel állt hozzám. És állandóan betüremkedett ez a fránya történelem, meg a háború, meg a széteső ország, meg az írástudók felelőssége, ezek a terhes és végtelenül unalmas dolgok, és nem hagyták, hogy megírjam ezt a Csáth-regényt, ezt a tényleg jó és izgalmas témát, mint a szerelem és a szenvedély. Ezért elkezdtem írni, hogy megszabaduljak és szembenézzek azzal, hogy végül is szétesik egy ország, és ennek ilyen terhei vannak. Már megvolt szerintem vagy 40 százaléka a regénynek, és amikor végigolvastam, egyrészt nagyon lilának tűnt, másrészt unalmasnak. Az ember ezt is megpróbálja megírni, kiköpni magából. És akkor kezdted olvasni, és megdöbbsz, hogy úristen, kit érdekel ez? Engem se érdekel. Abba is hagytam. Egyébként sem őrök meg szövegeket, nincs semmilyen nosztalgikus viszonyom a saját szövegemhez, kitörlöm a régi novellákat, tényleg nem érdekel. Erről is azt gondoltam, hogy majd kitörlöm. Ittam a kávémat, rágyújtottam. És bejött a gyerek a barátjával, mondták, azonnal keressem meg a piros noteszt, amit Párizsból hoztam, aminek a hátulján ott van a térkép, mert az nekik kell, mert ők men in black-ügynökök. 10 évesek lehettek. Akkor ment a TV2-n vasárnaponként a James Bond-sorozat. Nagyon jót lehetett rá aludni. Mondom nekik, miért nem vagytok ti James Bond. Néznek rám, hogy kicsoda? Fogalmuk nem volt, mi ez az egész. De aztán egyszer csak hallom a fiam hangját: a nevem Bond. James Bond. Erre bementem, és elkezdtem írni a regényt. Ez lett az első mondat. Onnantól kezdve írtam, meglett a hangja, meglett benne minden történet, és meglett benne reményeim szerint az a humor, megtaláltam azt, hogyan lehet erről az egész borzadályról írni, hogy ne legyen végtelenül unalmas. Végre oda jutottam, hogy megjelent a *Kijárat az Adriára*, és végre megírhattam a *Spanyol menyasszonyt*. Közben volt a Nyugat-centenáriumi 2008-ban, de már előbb elkezdett habozódni a dolog, különböző könyvkiadók mindenféle an-



tológiákat adtak ki, minden Nyugat-feleségnek megjelent a története, a Harmos Ilonkának, a Török Sophie-nak, meg a Czeizel Endre kielemezte, szóval minden mennyiségben minden volt. Ezt én bírom meg tűröm meg olvasom is, miközben azt látom, hogy semmi nincs a Jónás Olgáról. Ezzel párhuzamosan egyre erősödött az a fölöttébb kérdés a *Kijáráttal* kapcsolatban is, mert annak is vannak ilyen önéletrajzi részei, hogy anya, meg egyedülálló anya, meg gyerek, nőként létezni stb.

- *Háziasszony forradalmár...*

- Igen, ez engem hihetetlenül bosszantott, és akkor gondoltam, két legyet ütök egy csapásra, elmondom, mit gondolok a gender-dologról meg a női irodalomról meg a nőírókról egyrészt, másrészt pedig megkeresem a helyét a Jónás Olgának. És akkor így lett a *Spanyol menyasszony* „lány, regény”. Különben annak a passziómnak is szolgálhattam végre, ami a méltatlanul elfelejtett pöttyös és csíkos regényeket illeti a lányok életében, mert mégiscsak vannak ott nagyszerű könyvek is. A *Spanyol menyasszony* két szálon futó történet – nekem mind a három regényem ilyen, de nem azért, mert csak ilyet tudok írni, hanem azért, mert ez engem így szórakoztat, és legalább ennyi egy írónak is jár, hogy szórakozzon, amíg írja a könyvet. Kérdezték is, hogy miért nem a Jónás Olga gyerekkorát... Kit érdekel? Engem az az egy nap érdekel. Viszont nekem így jó, a James Bond meg a Jónás Olga meg a Leni Riefenstahl, és egyébként se gondolom, hogy állandóan új mutatványokat kellene az íróknak kitalálniuk. Igen, persze a regénynek a nyelve, a hangja vagy megvan és él, vagy nem. Ha nem, akkor akármilyen produkciót kitalálhat, nem lesz jó. Ha meg igen, akkor nem baj, hogy van valami, amihez pl. ragaszkodik. A *Spanyol menyasszony*hoz és az önéletrajziséghoz visszatérve ezt viszont úgy lehetett jól megírni, gondoltam én, hogy ha az ember hitelesen és csontőszintén ír. Azért mondom, hogy hitelesen és őszintén, mert nincsen az irodalomban olyan, hogy őszintén. Miért mondom mégis, hogy őszintén? Az, amikor az ember úgy ír, hogy – hát ezt azért nem mondom el magamról... – és ezen a ponton azt mondja, hogy de! És rákényszeríti magát, hogy tényleg azokat az emlékeket, azokat az érzéseket, butaságokat, történeteket mondja el a saját életéből, ettől úgy önéletrajzi, hogy nem sorjáznak az adatok, amelyek hozzám köthetők, és akkor vissza lehet számolni, hogy tényleg akkor és úgy volt, igen meg nem, mert ennek nincs jelentősége. Amikor egy szituációt ábrázoltam vagy valamit leírtam, akkor a kínosságát, a szégyellnivalóságát, azt, hogy mégiscsak ilyen rongyok vagyunk, és mikre vagyunk képesek a szerelemben, az szörnyű, ezt a szégyellnivaló dolgot, amit az érzések vagy az elköteleződések jelentenek fiatalon, ezt valahogy megérinteni vagy megpróbálni megfogalmazni – ez volt nekem fontos. Ugyanis odáig merészkedik ez a regény a nyíltságában vagy az őszinteségében, hogy ha nem kíméletlen vagy nem kegyetlen, akkor giccsé válik. Engem ez egyébként is rettentően foglalkoztat, hogy a közhelyek, a giccs világa és az értékek között hol húzódik meg a határ. Azért érdekel ez engem, mert nekem olyan tanáraim voltak, akik állandóan ebbe verték a fejünket, tényleg nagyon keményen bennem van ez az értékelvűség, meg hogy szemben a giccsel. Nyilván egy revolúciós agyam van, egyből a másik oldal felől próbál közelíteni, de szerencsére nagyon jó tanáraim voltak, akik megtanították, mi az irodalmi érték. Az is nagyon fontos, hogy az ember ízlését neveljék. Hogy érezd a finomságait a nyelvnek vagy az irodalmi szövegnek, mert leírni meg elmondani mindenféle okosságokat lehet, de hogy mitől él, hogy a szövete hogyan áll össze egy re-

génynek vagy egy szépirodalmi szövegnek, ahhoz kell az ízlés is. Mi más időben jártunk iskolába, ezt keményebben vették. Konzervatívabban. És jó játszani ezekkel a lehetőségekkel, jó kitolni a giccs, a közhely irányába. De ahhoz, hogy mégis megmaradjon ezen az oldalon, tehát mégis az érték oldalán, de közben olvasható is legyen, és mondjuk lehessen rajta nevetni, az szerintem fontos, ahhoz szükség volt erre a fajta lemeztelenítésre. Az viszont engem döbbenettel töltött el, hogy amikor megjelent szerbül a *Spanyol menyasszony*, több férfi olvasta, mint nő.

- *A két női elbeszélő történetét? A felmérések, statisztikák azt mondják, a férfiak nem olvasnak, tehát több a női olvasó...*

- Remélték, hogy ebből tanulva a hétköznapiakat jobban meg lehet talán úszni... A furcsa az volt, hogy mennyire visszakanyarodunk Szabadkához, egy zárt világhoz. Ennek a könyvnek elég nagy sikere volt a szerb irodalomban, de nem akarok most erről így dicsekedni. Belgrádban ugyanazt mondták, és a kritikusok le is írták, amit elmondtak nekem Győrben vagy Pécsen, ahol irodalmi esten jártam ezzel a könyvvel. Mindenütt csodálkoztak, hogy lehet, hogy a disco-feeling meg ez az egész '80-as évekbeli életérzés ugyanaz volt, hogy én ezt honnan tudtam Szabadkán, kérdezték tőlem Pécsen, majd ugyanúgy megkérdezték a belgrádiak. Tehát ha ők beszélgettek volna egymással, akkor kiderült volna, hogy ugyanazt élték meg, holott világok választottak el bennünket egymástól a '80-as években. Érintkezés nem volt a világaink között. Ezt tényleg így értsétek. Egészen más emberarcú szocializmusokban éltünk. Azon belül is Jugoszlávia még egy külön világ volt. Hogy egy regényvilág hogyan tárulkozik ki, hogy fordításban is megmutatkozik, hogy egy szabadkai magyar lánynak a nyúglódéseit, tengődéseit, sanyarúságát vagy örömeit vagy szárnypróbálgatásait, teljesen mindegy, minek nevezzük meg, úgy élheti meg valaki Belgrádban vagy Magyarországon, ez azt jelenti, hogy mégiscsak van valami jó, ami egy szöveget valóban élvezhetővé tesz, hogy nevezhetjük irodalomnak.

- *Elég drasztikus történet a Jónás Olga-történet a regényedben. Az egyik kritikus horrorisztikus elemeket is emleget.*

- Igen, tényleg vannak. Ugyanis a szerelem kegyetlen dolog. A szenvedély, a testiség még inkább az. Nagyon szép, de hogyha beleveszed, hogy itt egy megbomlott elméről van szó, egy kiszolgáltatott morfinistáról, aki hihetetlenül nagy művész, akkor az érthető. Nem attól horrorisztikus ez, hogy a Csáth Géza, aki egy hónapon keresztül tervezi, hogy majd megöli a feleségét, és valóban, féltékenységi rohamában lelövi, nem ettől vannak a horrorisztikus elemek, hanem attól, hogy a Jónás Olga nem pakolja össze a gyereket és nem megy el, nem mondja, hogy na viszlát, eddig volt, s nem tovább.

- *Pedig elviselhetetlen az a lét, amiben van.*

- Elviselhetetlen, és mégis marad. Nem azért marad, mert nincs hova menni, hanem valami hihetetlen erő visszatartja, és ez az izgalmas, hogy mi az, ami két ember közt így működik.

- *Ha kulcsszavakat kéne a regényekhez kapcsolni, akkor a Kijárat az Adriára a történelem, a Spanyol menyasszony a szerelem, a legfrissebb, A kis kavics pedig a film kulcsszót hívhatná elő. A 2010-es regényben is két női elbeszélő hangján szólnak meg az események. Az egyik egy negyvenes éveiben járó szingli történelemtanár napjainkban, a másik elbeszélő pedig Jónás Olgához hasonlóan nem fiktív alak, hanem egy valós filmrendező, színésznő, fotós, Leni Riefenstahl, aki Hitler propagandafilmjeit csinálta többek közt.*

*Riefenstahl egyébként 101 évet élt, hetvenévesen még búvárkodva fényképezte a korallokat, az ő művészetéhez való viszonyát vizsgálod, meg erkölcsi hozzáállását a náciizmushoz. Ezt a Lenit hogy találtad meg?*

- Forgách András írt egy drámát róla, nemrég volt egyébként a bemutatója. Hallottam, amit mondott róla: el nem tudta képzelni, hogy fogja ezt megírni, mert nem kedvelte – mondjuk így eufemisztikusan – túlságosan ezt a Lenit, a végére viszont csodálta. Én pont fordítva voltam: csodáltam ezt a Leni Riefenstahl-t, a végére pedig meggyűlöltem. Miért csodáltam? Arra is rájöttem, hogy nem a Leni Riefenstahl-t csodáltam én, hanem van nekem egy ilyen dolgom, amitől úgy látszik, nem szabadultam meg az élet folyamán, hogy én nagyon szeretem a filmeket.

- *Ez a vonzódás mindhárom regényedben ott van egyébként.*

- Nagy kedvencem volt Fassbinder, akinek a filmjei meghatározó élményt jelentettek. Fassbinder elég hamar meg is halt, és rögtön születtek róla tanulmányok, könyvet is lehetett róla olvasni. Amikor az ember elkezdett visszafelé nyomozni, elég hamar rábukkant a 20-as, 30-as évek Németországának filmsikereire, ezekre az alpesi filmekre, amelyekben sportolók mindenféle mutatványokat mutatnak be, és borzasztó bugyuta történetekből férfiak és nők jópofán kerülnek ki. Miért fontos ez? Nagyon lassan eszmél rá az ember, ez hogyan van a történelemben, ez hogyan segített egy nemzetnek talpra állni, aztán hogyan sikerült nekik megint elmenni a rossz vagy a nem megfelelő irányba. Egyrészt ez. Másrészt én Musil-t is nagyon szeretem, és az ő szövegeiben vagy följegyzéseiben is elég sok minden ilyenre találtam. Bernhard is nagyon fontos volt nekem, a '90-es években jelentek meg sorra a könyvei, az a humorosan ostorozás, az a cinikus humor, amivel a saját világához viszonyult, és amikor mindez így összeadódik az idők folyamán. És közben van ez a Leni Riefenstahl-történet, ami azért érdekes, mert azt tudtam, hogy egy filmes volt. Van egy magyar vonatkozása: együtt dolgozott Balázs Bélával. Balázs Bélának pedig van egy szabadkai kötődése: az ő darabjával, a *Boszorkánytánc*cal nyitották meg a szabadkai Népszínházat. Tehát ha Szabadkán kimondják, hogy Balázs Béla, akkor mindenki vigyázzba áll, és azt mondja: Népszínház. Mászt nem is tudnak róla. És '41-ben Velencében együtt dolgoztak, és a Balázs Béla beleszeretett, és a Leni összetörte a szívét...

- *Volt vagy húsz év különbség köztük.*

- Igen. Leellenőriztem: tényleg az van a filmlexikonokban, amit mi tudtunk, hogy a Leni Riefenstahl filmes, '41-ben megdicséri Chaplin a velencei filmfesztiválon, de a Hitler-ügy, a triptichon vagy ilyesmi... Kellő időben és térben megnéztem a vonatkozó szakirodalmat, a barátaimat is próbáltam meginterjúvolni, és filmeseiket is kérdeztem, hogy mikortól tudjuk azt, hogy ki ez a Leni. Mikortól van meg az a tudás, hogy ő nemcsak ez a – számomra azért a regény végére kiderült – középszerű színésznő? És nem olyan nagyon nagy filmes, és nem az erkölcsi vonatkozásai miatt, de ez most mindegy. Mikor mindez összeadódik, az én számomra megfogalmazódtak azok a kérdések, azok a fontos tapasztalatok, ha a nemzeti történelemről, a hovatartozásról, az elkötelezettségről, a valamilyen ügy mellett való állásfoglalásról, értelmiségi létről, független értelmiségi létről beszélünk, melyek azok a kérdések, amelyek relevánsak, amelyekre én szeretnék valamiféle válaszokat kapni. Ha tudnám a válaszokat, nyilván nem írtam volna meg ezt a könyvet. Ma sem vagyok biztos, de azt gondolom, egy kicsit azért közelebb jutottam ahhoz, ami ebben

engem izgat: a hamissággal való szembeszegüléshez. A Leni Riefenstahl igazából egy olyan figura, olyan lehetőség, ami ezeket a kérdéseket veti fel, mindazonáltal önmagában a meghasonlottságában egy hihetetlenül izgalmas ember volt. Egy centi őszinteség nem volt benne, az utolsó leheletéig. Én nem tudom, hogy láthatunk-e ilyen embert. Csak egy mondatot: amikor jönnek az amerikai katonák, és kihallgatják, és akkor ahogyan előadja, hogy ha ő bármiről tudott volna... de hát őt nem ítélték el semennyire. Miközben filmet csinál, a légerekből roma gyerekeket hoz ki statisztának. Elmegy, és válogat, te gyere, te nem. És azt mondja ő, elalélva, egyébként nagyon mutatós nő volt, hatalmas szőke habverő frizurája volt, és 239 foga (lehet, hogy cápa is volt egy kicsit, azért mélytengeri búvárkodott még 80 évesen is, végre rátalált a saját otthonára). Azt mondja a 239 fogával, hatalmas hajával, miközben olyan öreg volt, mint én, tehát nem volt egy fiatal maca, azt mondja a kihallgatótiszteknek, hogy ah, ha én ezt tudom, hogy ez zajlik Németországban... én öngyilkos lettem volna. Ezt a képmutatást! Meg a következő mondat: de hát én nem voltam a párt tagja! A náci Németország, Hitler maga pénzeli, fölépíti neki a filmgyárat, a legaljasabb módon jut mindenhez, és akkor van ez a válasz! Nem csak ez a képmutatás, ez a hazugság, nem csak a megbánásnak a hiánya. Egyébként azt gondolom, az, hogy ő soha többet filmet nem csinálhatott, pedig voltak rá próbálkozások meg érdeklődések, az azért nagyon sokat elárul arról, hogy valamiféle erkölcs mégiscsak mozog a világban. És ez nem arról szól, hogy milyen büdös rüfke, és kihasználja a lehetőségeit. Azt sokan csinálták. Hanem arról szól, hogy a megbánásnak a szikrája nincs benne 101 éves koráig. Ez az, ami minden megértést kioltott belőlem irányában, mire a végére értem a regénynek. Merthogy – éppen a napokban néztem meg újra – Sztálingrádról készült egy háromrészes dokumentumfilm, amit túlélő német katonák és oroszok beszélnek el, ha alkalmatok van, meg kell néznetek, ez valami egészen elképesztő. Kérdés, hogy egy egyszerű húszéves ember, aki katona, és odakerül, és ott szenved, és nem akarom a borzalmakat fokozni, az hogyan élhet úgy 50 évet utána azzal, hogy ő a bűnös, és valaki, aki erkölcsileg tényleg bűnös és tényleg alávaló, az pedig megússza, és se nem ellenség, és se nem ez, se nem az. Tehát azt gondolom, hogy az a minimális dolog, hogy amit a világban vagy a gondolatainkban a nemzetekről, a történelemről vagy a háborúkról való gondolkodásunkban egy kicsit helyre tehetünk vagy árnyalhatunk legalább, ha erre van módunk, akkor azt meg kell tennünk.

*(Nyitra, 2011. május 4.)*

